

МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
ИСТРАЖУВАЧКИ ЦЕНТАР ЗА АРЕАЛНА ЛИНГВИСТИКА
„БОЖИДАР ВИДОЕСКИ“

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Јазикот како запис на културата во етнологската и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија

2

Распятие – Исус Христос

Тајната вечера – длабоко поткопана резба

ЛЕКСИКА ЛАУДАТИВНОГ ЗНАЧЕЊА У ИМЕНОВАЊУ ЧОВЕКА У ПИРОТСКОМ ГОВОРУ (ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ)¹

ДРАГАНА М. РАТКОВИЋ²

Предмет на овој труд представуваат именките и именските синтагми со лаудативно значење со кои во пиротскиот говор се именува и се квалификува човекот. Под лаудативи подразбираме номинациони единици со позитивна експресивна тоналност чие семантичко поле содржи покрај денотативна и конотативна содржина, која ја сочинуваат евалутивни, експресивни и емотивни семи, при што позитивната конотација може да биде: хипокористична, афирмативна или шеговита, додека емотивната нота може да изразува: симпатија, наклоност, почитување или восхит. За единицата со лаудативно значење го употребуваме терминот *лаудатив*, кој, колку што ни е познато, до сега во лингвистиката не е користен, а го воведуваме аналогно на терминот *џејоратив*. Истражувањето е направено на корпус од 248 такви единици, ексцерпирани од два речници на пиротскиот говор: од Новица Живковиќ (1987) и од Драгољуб Златковиќ (2014, 2017). Именките и именските синтагми со лаудативно значење чиј денотат е човекот во трудот се анализирани од лингвокултуролошки аспект. Таквиот пристап има две цели. Едната го подразбира одговорот на прашањето кои сè особини (физички и духовни) во пиротскиот крај се именуваат како позитивни односно на основа на каков систем на вредност пиротскиот јазичен говорник го негува пофалниот, афирмативен однос спрема човекот. Таа постапка овозможува да се реконструираат некои елементи на дијалектната јазична слика на светот во српскиот јазик. Втората цел се однесува на споредба на дадените заклучоци со соодветните заклучоци за системот на вредности: 1) на српскиот јазичен говорник на урбаниот идиом, до кои се дошло со досегашното проучување на лексиката со субјективна оценка во современиот српски јазик и 2) на српскиот јазичен говорник на руралниот идиом, до кои се дошло со лингвокултуролошка анализа на српската дијалектна лексика. Со тоа се осветлуваат сличностите и разликите меѓу српскиот урбан, од една страна, и српскиот рурален јазичен говорник на одреден ареал, од друга страна.

Клучни зборови: лингвокултурологија, лексема, синтагматски израз, лаудативно значење, лаудатив, позитивна оценка, конотација, експресивност

¹ Овај рад финансираше Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтот за српски језик САНУ.

² Институт за српски језик САНУ, ratkovic1977@yahoo.com

0. При проучавању експресивне лексике српског језика лингвисти су много више пажње посвећивали јединицама негативног значења. Разлог је несумњиво тај што су оне знатно бројније и тематски разуђеније од јединица позитивне експресивне тоналности.³

Према нашем увиду, за разлику од погрдне номинације (нпр. Јовановић Ј. 2018), у србистици нема обимнијег истраживања афирмативне номинације човека. Дата лексика је разматрана у оквиру ширих истраживања речи субјективне оцене – како на материјалу савременог српског језика тако и на дијалекатском материјалу, а са различитих аспеката: дериватолошког, лексичко-семантичког, семантичко-прагматичког, когнитивног, социолингвистичког, лингвокултуролошког, као и и са становишта методике наставе матерњег језика и књижевности.

Са дериватолошког аспекта ова лексика се анализира у синтетичким студијама о творби речи, нпр: Ђуре Даничића (Даничић 1876), Томислава Маретића (Maretić 1963), Стјепана Бабића (Babić 1991), Михаила Стевановића (Стевановић 1970) и Ивана Клајна (Клајн 2002 и Клајн 2003).

С. Ристић (Ристић 2004) феномен експресивности осветљава са структурно-семантичког и когнитивног аспекта, примењујући и теорију језичке личности.

Деминутивним и аугментативним именицама у српском језику Владан Јовановић (Јовановић В. 2010) најпре приступа са струк-

³ Класификујући „емоционално обојене” речи у српском језику на грађи *Речника српскохрватског књижевног и народног језика (Речника САНУ)*, Милорад Дешић (Дешић 1982) разликује три лексичко-семантичке групе, у које убраја следеће речи: 1) пејоративне (погрдне), 2) презриве и подругљиве и 3) ироничне, не наводећи оне са позитивним значењем. У монографији *Експресивна лексика у српском језику* Стана Ристић (Ристић 2004) на више места истиче да је општа карактеристика експресивне лексике знатно већа бројност јединица са негативном конотацијом. Наше истраживање императивних сложеница у српском језику показује да стилски негативно значење (нпр. *врџирејка*) има нешто мање од 88% ових речи, неутрално (нпр. *йалидрвце*) око 7%, а позитивно (нпр. *држинућа*) свега око 5% (Ратковић 2012б: 26). Анализирајући турцизме у савременом српском књижевном језику, Марија Ђинђић закључује да у језику српских писаца, као и у српском језику уопште, преовлађују јединице са негативном експресивношћу, док је јединица са позитивном експресивношћу далеко мање (Ђинђић 2013: 154). Рајна Драгићевић експлицитно каже да „како у народним говорима, тако и у српском књижевном језику, постоји упадљиво више лексема којима се означавају непожељне емоције, особине, радње, појаве од оних којима се исказују пожељне” (Драгићевић 2018: 162).

турног становишта, класификујући их према суфиксима, а затим у творбено-семантичку анализу укључује прагматички метод.

Своје лингвистичко истраживање речи субјективне оцене Драгана Вељковић Станковић (Вељковић Станковић 2011) проширује на методичко истраживање, коме посвећује више пажње. Ауторка најпре представља резултате проучавања свих врста речи које припадају овој категорији (именица, придева, глагола, прилога и заменица субјективне оцене) и разматра теоријска питања везана за евалутивни потенцијал, семантику и прагматичку вредност речи субјективне оцене. У другом, методичком делу истраживања представља већи број функционално-комуникативних модела обраде евалутивних твореница, погодних за реализацију у настави у основној и средњој школи.

Специфичну творбenu категорију српских сложеница чију већину (око 93%) чине речи субјективне оцене, императивне сложенице, аутор овог текста анализира са творбено-семантичког (Ратковић 2012а), лексичко-семантичког и стилистичког аспекта (Ратковић 2012б). Истражујући лексичко-семантичке и стилске одлике датих сложеница, грађу најпре делимо према стилском критеријуму (на речи са негативним, позитивним и неутралним значењем), а у оквиру сваке групе – према појмовном критеријуму (на називе за људе, биљке, животиње, предмете и остале реалије). Тиме утврђујемо на основу којих су особености дате живе и неживе појаве окарактерисане као позитивне или негативне, којим лексичким и граматичким средствима је то постигнуто и који стилски поступци учествују у номинацији, чиме откривамо елементе језичке слике света говорника српског језика. Том приступу придружујемо компаративно-историјски метод, анализирајући дате сложенице у српском, руском и пољском језику у историјском развоју до данас (Ratković 2016).

Традиционалној творбено-семантичкој и лексичко-семантичкој анализи експресивне лексике лингвокултуролошки метод прикључује и Рајна Драгићевић, и то описујући дијалекатску лексику словенског порекла са значењем људских особина и емоција у *Речнику косовско-меџохиског љовора* Глише Елезовића, чиме реконструише елементе система вредности, културе живљења и, уопште, материјалног и духовног стања у коме се налазио српски човек у том ареалу с краја XIX и почетком XX века (Драгићевић 2018: 160–181). Поред обиља лексема пејоративног значења, којима се именују негативне особине људи, ауторка региструје и неко-

лико лексема којима се исказују пожељне особине жена, а у посебну групу издваја еуфемизме (Драгићевић 2018: 165–166).

1. Овај рад је посвећен именицама и именичким синтагмама лаудативног значења којима се у говору пиротског краја именује и квалификује човек. Под њима подразумевамо номинационе јединице позитивне експресивне тоналности чије семантичко поље садржи поред денотативног и конотативни садржај, који чине: евалуативне, експресивне и емотивне семе, при чему позитивна конотација може бити: хипокористична, афирмативна или шаљива, а емотивна нота може исказивати: симпатију, наклоност, поштовање или дивљење.

За јединицу лаудативног значења употребљавамо термин *лаудатив*, који, колико нам је познато, до сада у лингвистици није коришћен, а уводимо га аналогно термину *њјоратив*, позивајући се на значење придева *лаудативан* 'који је у тону хвале, похвалан' (РСАНУ s.v. *лаудативан*), односно именице *лаудација* 'хвалење, похвала, похвални говор' (РСАНУ и Клајн – Шипка 2012 s.v. *лаудација*).⁴

Именице и именичке синтагме лаудативног значења чији је денотат човек анализираћемо са лингвокултуролошког аспекта. Такав приступ има два циља. Један подразумева одговор на питање које се све особине (физичке и духовне) у пиротском крају именују као позитивне, односно на основу каквог система вредности пиротски језички говорник негује похвалан, афирмативан однос према човеку. Тај поступак би нам омогућио да реконструисемо неке елементе дијалекатске језичке слике света у српском језику. Други циљ се односи на поређење датих закључака са одговарајућим закључцима о систему вредности: 1) српског језичког говорника урбаног идиома, до којих се дошло досадашњим проучавањем лексике субјективне оцене у савременом српском језику и 2) српског језичког говорника руралног идиома, до којих се до-

⁴ Д. Вељковић Станковић користи термин „лаудативан” у изразима „лаудативна евалутивна реализација лексема”, „лаудативна семантизација” и „лаудативно значење” (Вељковић Станковић 2011: 49, 52). Притом, под лаудативним значењем подразумева значење блиско хипокористичном: „лаудативно (≈ хип.) значење” (Вељковић Станковић 2011: 193). Оно се односи искључиво на значење аугментатива ('вредно, похвално, пожељно X'), које представља амелиорацију концептом величине (квантитета), па је отуда аксиолошки пандан дегрениоризацији деминутивним обликом (исп. *јуначина*, *новинарчина* : *јуначић*, *новинарчић* и сл, у складу с метафорама ВРЕДНО/ИЗУЗЕТНО ВАЉАНО ЈЕ ВЕЛИКО : БЕЗ-ВРЕДНО/ЛОШЕ ЈЕ МАЛО) (Вељковић Станковић 2011: 153).

шло лингвокултуролошком анализом српске дијалекатске лексике. Тиме бисмо осветлили сличности и разлике између српског урбаног, с једне, и српског руралног језичког говорника у одређеном ареалу, с друге стране.

Грађу смо ексцерпирали из два речника пиротског говора: Новице Живковића (Живковић 1987) и Драгољуба Златковића (Златковић 2014 и Златковић 2017).

2. У досадашњим истраживањима именичких експресива у значењу човека са лексичко-семантичког и когнитивног, односно лингвокултуролошког аспекта уобичајена је подела према дено-тативним диференцијалним семама (нпр. Ристић 2004: 53–118 и Јовановић Ј. 2018: 232–450). Из методолошких разлога тај критеријум прихватамо и ми, издвајајући тако четири најшире лексичко-семантичке групе лаудатива. То су:

1) лаудативни називи за човека на основу старосног доба (*девојченце, бабљи*);

2) лаудативни називи за човека као припадника друштвеног слоја, носиоца социјалног/материјалног статуса или представника занимања (*џаззалија, сека, њрвуљак*);

3) лаудативни називи за човека као носиоца пожељне физичке особине (*лалка, њујурка, мужаџа, убавенко*);

4) лаудативни називи за човека као носиоца позитивне духовне особине или репрезентанта пожељног понашања (*зборица, лакорка, њејичар, баца*).

3. Општи закључак лексичко-семантичке и лингвокултуролошке анализе јединица негативне номинације човека на грађи српског урбаног идиома је да се „друштвено непожељним или барем мање прихватљивим сматрају карактеристике и обележја којима појединац на неки начин ’излази’ из оквира имплицитних норми, те је предмет погрдне номинације особа која у испољавању одређене духовне или физичке особине превазилази односно не досеже пожељну меру” (Јовановић Ј. 2018: 608)⁵.

⁵ Представа о стандардима и еталонима, према Вероники Телији, јесте заправо антропоцентрична позиција која служи као филтер кроз који се доживљава свет. Улогу еталона (стереотипа) код експресива преузимају квазистереотипи, асоцијативно-сликовите представе повезане са именима одређеног типа, који одсликавају, а не означавају реалије (исп. Телија 1986: 39–48). Говорећи о концептуалном сегментирању наивне слике света у језику, Јуриј Апријесјан тврди да се у сваком природном језику одражава одређени начин доживљавања света заједнички за све носиоце тог језика. У начину промишљања света остварује

Дијалекатска језичка слика света коју репрезентују лаудативи у сфери 'човек' указује на то да пиротска језичка заједница, као и српска језичка заједница уопште, сматра друштвено пожељним и прихватљивим ако појединац, како у физичком изгледу тако и у целокупном понашању, тј. испољавању одређених интелектуалних, моралних и осталих духовних особина, не прелази оквире моралних и друштвених норми и културних образаца, показујући тиме меру. То илуструју:

1) лексеме које у основном, лаудативном значењу упућују на такву особу, а у секундарном, пејоративном, на особу која одступа од мере (нпр: *речлија* м/ж 1. 'особа која са лакоћом каже шта жели'; 2. пеј. 'особа склона вређању', *знауљћа* 1. 'женска особа која много зна и уме'; 2. пеј. 'оговарача, сплеткарош', *мазнуљћа* 1. 'особа која уме речима да ублажи нечију бригу'; 2. пеј. 'улизица');

2) лексеме које реферишу на особу која не одступа од мере, а значење тих лексема може бити неутрално или лаудативно. Њима опонирају пејоративни називи за особу која меру не досеже или је прелази. Тако се нпр. неутрално именује жена која има деце (*чељадница*), а лаудативно: особа умерено склона телесним и др. уживањима (*мезејлија* 'онај који дуго и са уживањем мезети уз ракију', *мераклија* 'особа од укуса која воли да ужива у нечему / храна, љубав, рад, посед, стока, разговор/'), жена са неким позитивним особинама које се традиционално приписују мушкарацима, као што су нпр. физичка снага и доминација (*женџ* 1. 'врло лепа, снажна и пожељна млада жена', 2. 'жена која се намеће /умом, промишљеношћу, практичношћу, заповедањем/'), *бабџ* 'здрава, јака и привлачна баба'), те мушкарац који се одликује лепотом лица, особином релевантном за пријатан физички изглед жена (*ћоџоз*, *убавенко*). Насупрот њима, погрдно се именују како нероткиња (*јаловица*, *неродуља*, *ишиџирка*, *ишиџирица*) тако и жена која често рађа (*бебейана*, *бебейарка*), затим прождрљива и халапљива особа (*изеџица*, *лакмаш*, *ненајеџица*, *орчна*) и, уопште, неумерена особа – у раду, посети, јелу, пићу, љубави, игри, свађи, тучи (*наиџлаија*), као и мушкобањаста жена (*муџаџа* / *муџка јана* /

се колективна философија специфична за сваки језик. Она се назива наивном зато што се слика света сачувана у језику разликује од научне слике света (Апресјан 1995: 629–630). Олга Крилова напомиње да је еталон према коме се неки предмет или особа оцењује обично јединствен, универзалан, док одступања од норми има много и она су разноврсна, услед чега је негативни део аксиолошке скале знатно дужи од позитивног (Крылова 2009: 33).

мушкајана / мушкарана / мушкарлица / мушкароса / сомужљак / иицибицесџа жена, мусџаклија 'жена која има науснице', *мушкарчина / мушкобана / мушкокоз* 'мушкобањаста женска особа која не ради женске послове') и женствен мушкарац (*жена* 'слаб мушкарац женственог гласа и понашања', *женка* 'мушкарац са неким особинама жене').

Граница између неутралне и пејоративне номинације много је оштрија него између неутралне и лаудативне номинације, због чега су нпр. приликом ексцерпције грађе пејоративи прилично уочљивији од лаудатива. Сматрамо да је разлог томе што стандард, еталон у односу на који се дата особина сматра различитом – како у негативном тако и у позитивном смислу – има ознаку позитивног⁶, због чега се особе на које реферишу лаудативи разликују од особа на које реферишу неутралне јединице у томе што се особености „маркираних” особа испољавају интензивније него исте особености код „обичних” људи, и то у мери која је толика да не прелази домен „дозвољеног”. Тако се у пиротском говору лаудативно именују:

1) особе које задовољавају високе стандарде друштва, идеале дате заједнице, а они се односе на: здравље и пријатну спољашњост, образовни и материјални статус, интелигенцију, вредноћу, професионалне вештине, морал, одлучност, племенитост итд. (нпр: *делија* м/ж 1. 'јунак; одрасла особа у пуној снази'; 2. 'племенита и одлучна особа', *ћоџоз* 'леп мушкарац', *црвенђула* 'лепа жена'; *чаршилија* 'угледан трговац или занатлија из чаршије', *мека душа* 'добродушна особа', *џеџичар* 'одличан ученик, одликаш');

2) особе које се сматрају истакнутим, значајним са становишта друштвених односа, односно особе које се поимају као „своје” (нпр: *џолуб/ убавенко* 'име од миља које невеста даје млађем деверу'; *киџица* 'име од миља које невеста даје једној од заова', *џолубица / ћиџица* 'име од миља које невеста даје млађој заови', *баја / баџа* 'старији брат', *сеја* 'сестра');

⁶ Према О. Криловој, стереотип у односу на који оцењујемо одређени појам не налази се на средини вредносне скале, како би било логично и очекивано, него у њеном позитивном делу (исп. Крылова 2009: 32). Тај став заступа и Ј. Јовановић, наводећи синтагме у српском језику: *човек осредњих сџособности, осредња џлаџа, осредњи џисац* итд, које имају негативну конотацију (исп. Јовановић Ј. 2018: 104).

3) младе особе (нпр: *девојче* 'млада девојка', *момче/мумче* 'момак') и мала и/или слаба бића (нпр. *йеленче* 'беба у пеленама; мало дете'; *дејко* 'деда').⁷

3.1. Лингвокултуролошком анализом лаудативних назива за човека на основу животног доба долазимо до сазнања да пиротску, као и српску културно-језичку заједницу урбаног типа уопште, карактерише симпатија према млађим, односно аверзија према старијим особама, те колективна оцена старости као нечег непожељног, негативног (исп. Јовановић Ј. 2018: 614–615). То потврђује чињеница да од 70 именица и именичких синтагми лаудативног значења, колико припада тематском пољу 'старосно доба' (што износи 28,34% укупног броја лаудатива), свега њих 4 реферишу на старију особу. Такво стање у лексичком систему и језичкој слици света свакако је одређено психолошким фактором, а то је асоцијативно повезивање младости са лепотом, здрављем, виталношћу, физичком привлачношћу, радном и сексуалном спо-

⁷ Разматрајући значење деминутива и аугментатива у творби именица субјективне оцене, Д. Вељковић Станковић истиче да се субјективна оцена код деминутивних и аугментативних именица остварује тек као „другостепена функција, и то посредством квантификативне афиксалне модификације” (Вељковић Станковић 2011: 126). На сличан начин њихово значење интерпретира В. Јовановић: „Недосежност или премашеност апроксимативне вредности квантитета у домену објективне оцене примарна је функција деминутива и аугментатива, док се субјективна оцена код њих реализује у секундарној функцији. На другој страни, код хипокористика и пејоратива субјективна оцена се реализује као примарно значење мотивисано субјективним, емотивним ставом говорника према именованом појму” (Јовановић В. 2010: 30).

Као и именице са погрдним значењем, и именице са лаудативним значењем се творе на два начина: афиксалном и семантичком творбом. Најчешћи тип афиксалне творбе је извођење деминутивним суфиксима. Број деминутива са лаудативним значењем је упадљиво већи од броја аугментатива са одговарајућим значењем. Насупрот бројним деминутивима бележимо свега три аугментатива, од којих се два односе на високог, снажног мушкарца (*муџаџа*, *муџеџаџа*), а један на доброг пријатеља (*йријатељџиџина*). Овај податак кореспондира закључку Д. Вељковић Станковић изведеном на основу анализе именица субјективне оцене у савременом српском језику – да се аугментативи одликују уједначенијом семантизацијом од деминутива и упадљивом превагом негативне емотивне нијансе (Вељковић Станковић 2011: 65). Атракција аугментативних облика и пејоративних значења знатно је већа од атракције деминутивних облика са хипокористичном семантиком, што значи да концепт величине нема једнак учинак код сапостављених емотивних домена, већ је – управо због друкчијих последица запремљености визуелног поља – јаче изражен на полу велико (исп. велико је моћно/снажно → велико је опасно → велико је лоше) (исп. Вељковић Станковић 2011: 69).

собношћу и другим биолошким и социолошким пратиоцима овог животног доба, као што је улазак у брак и заснивање породице. То потврђују и дефиниције одговарајућих назива за младу особу.

Позитивно се именују:

1) млада жена или девојка:

ваклушана '(лепа) девојка са црним обрвама', *вилдисџа девојка* 'висока, витка и лепа девојка', *девојче* 'млада девојка', *жорексица* 'снажна, лепа и пожељна млада жена', *женче* 'млада и пожељна жена', *женџ* 'врло лепа, снажна и пожељна млада жена', *свончарица/звончарица* 'најлепша девојка или млада жена у селу', *лалка* 'лепа и млада женска особа', *млајка* 'млада жена', *невесџа* шаљ. 'млада жена', *невесџџ* шаљ. рет. 'снажна и лепа невеста; снажна и пожељна млада жена', *џуџурка* 'лепа и млада девојка', *џуџурченце / џуџурчица* 'дем. и хип. од пупурка', *снашка* хип. 2. 'млађа жена', *чуџе* 'млада девојка';

2) млад мушкарац:

вилдан бојлија 'млад, висок и леп момак', *војно* прип. 'млад мушкарац', *момче* 'момак', *сиров муж* 'млад и јак мушкарац', *убавенко* 'леп и млад мушкарац';

3) млада или млађа особа уопште:

делија м/ж 'одрасла особа у пуној снази', *ђидија* м/ж/с 'млада, снажна и лепа особа', *ђидиче* 'дем. и хип. од џидија', *младичка / младуна / младунка* 'млада особа', *џиле / џиленце* 'драга млађа особа';

4) дете; мало дете; инфант:

лале 'драго дете', *ласџавче* 'дете', *чавче* 'нејако, а радознало дете', *маља* 'мало дете', *човеченце* 'мало и лепо дете', *џеленче / џиленце* 'беба у пеленама; мало дете', *лаленце* 'беба; драго детенце', *човечек* 'беба; мало дете'; *бебе* 'беба', *малаче / малецко/малечко / маленко / маненко / манечко / манџко* 'беба', *сисавче/сисалче* 'дете које се још храни мајчиним млеком';

5) мушко дете; адолесцент:

џеливанче '(вољено) мушко дете', *џаџорка* 'мало мушко дете', *маљуџан / маљурко / маљурчак* шаљ. 'дечак, несташко', *џеливан* 'несташко', *џемил* 'несташко; живахно мушко дете склоно задиркивању и прављењу штете'; *мужгле / мужленце*

'одрастао мушкарац, мужић', *мужьк* 'ојачали дечак, момчић', *сїрижљак* 'дечак; младић', *момчурљак* 'одрастао дечак, млад момак', *шїарьц* шаљ. 'млади момак';

6) женско дете; женски инфант; тинејџерка:

девојче 'девојчица', *девојченце* 'дем. и хип. од девојче, мала девојчица'; *џрличица* 'женска беба (када гугуче)', *їечурчица* 'женска беба; девојчица'; *цвейульћа* 'девојчица која се развија и израста у лепу девојку';

7) старија жена:

бабенце '(драга) баба', *бабьц* 'здрава, јака и привлачна баба';

8) старији мушкарац:

деїко 'хип. и вок. од деда', *сїарчак/сїарчек* 'дем. и хип. од старац, живахан и добар старац нискога раста'.⁸

Поимање младости као нечега што подразумева физичку снагу и полну моћ сведоче називи за младог мушкарца *вилдан-бојлија*, *војно* и *сиров муж*, где именица *вилдан* значи 'младица, садница, изданак' (РСАНУ s.v. *вилдан, видан*), а придев *сиров* 'који је лоше ушкопљен па може да оплођује'. Такав мушкарац се појмовно доводи у везу са особом способном за ратовање, војником, као и родном биљком, односно репродуктивно способним мужјаком. С друге стране, употреба именица *женьц* и *невесїьц*, које су настале извођењем помоћу суфикса мушког рода *-ьц*, сугерише да пиротска културно-језичка заједница негује афирмативан однос не само према физички снажном мушкарцу него и према таквој жени, што се може објаснити двама разлозима. Један је традиционални доживљај физички развијеније, крупније жене као физички привлачније. Такав доживљај одражен је и у једином лаудативу којим се именује старија женска особа, а то је жена која је очувала здравље и снагу, тиме и привлачност. Други разлог је, несумњиво, патријархални стереотип улоге жене у друштву, која се првенствено односи на рађање и обављање физичких послова,

⁸ Д. Златковић у дефиницијама често напомиње да се дата именица јавља у вокативу. Тим методолошким поступком експлицира тврдњу Д. Вељковић Станковић да су хипокористици „особито чести у обраћању (у облику вокатива) блиским, драгим, симпатичним особама или онима чија се наклоност и поверење тек желе придобити, чиме се саговорнику експлицитно ставља до знања став, осећање или намера говорног лица” (Вељковић Станковић 2011: 66). Тај прагматички садржај је нарочито својствен називима за сроднике и лица из шире друштвене заједнице (в. т. 3.2).

због чега се жена са том физичком карактеристиком сматра друштвено пожељном. Такав стереотип потврђује и употреба зоонима *жоребица* за младу жену, што је својствено српском говорнику уопште (исп. Новокмет 2020: 181).

Бројни деминутиви са хипокористичним значењем, у које спадају и називи за старијег мушкарца (*дејко*, *сџарчак/сџарчек*), сведоче да се у овом крају гледа са осећањем наклоности, покровитељства, симпатије на слаба људска бића – како на децу тако и на старије људе. Неговање таквих осећања, посебно према деци, потврђује чињеница да нешто мање од половине лаудативних назива за младе људе чине називи за дете (њих 34), и то у разним периодима његовог развоја – од инфантног до тинејџерског и адолесцентног периода. Назив за мало мушко дете *цаџорка*, који примарно означава врсту мале лоптасте бундеве (Живковић 1987 s.v. *цаџурка*), односно малу украсну тикву (Златковић 2014 s.v. *цаџорка*), одраз је поимања детета као плода повртарске биљке који је 'мали', 'укусан' и 'леп'. На сличан начин се концептуализује и женско дете (БЕБА и ДЕВОЛЧИЦА), и то употребом деминутива са хипокористичним значењем *џечурчица*, за који налазимо потврде у примеру из Чиниглаваца и Војнеговца Бабина печурчица, она че баби воду да доноси, као и у примерима из самог Пирота Печурчица, чучурчица и Убаво бабино. Бабина печурчица – чучурчица, бабино злато (Златковић 2014 и Златковић 2017 s.v. *џечурчица*), у којима је именица *чучурчица* шаљиво начињена према глаголу *чучуриџи се* 'подизати се, усправљати се (о мушком полном органу)' (Златковић 2014 s.v. *чучури се*). Притом, усправан положај има позитивну конотацију не само на физичком плану, означавајући и здравље, него и у духовном смислу, пошто се асоцијативно повезује са поносом, достојанством.⁹ Код ових примера као релевантно се намеће питање симболике клобука, који означава горњи, полулоптасти, спороносни део печурке, гљиве (РСАНУ s.v. *клџбџк²* и *клџбџк* (*клџбџк*)). Да ли он има симболику шешира или капе? Пошто су примери из оба социјална ареала (један из руралног, друга

⁹ Ове особине илуструју заједничку концептосферу ЛЕПОТЕ, ЗДРАВЉА И СНАГЕ, што запажа и Д. Вељковић Станковић када говори о фигуративним значењима фитолексема у српском језику: „Универзално кодирана тежња према вертикалном ставу кореспондира с људским концептом виталности и социјалне хијерахије (уп. ДОБРО / МОЋ / ЗДРАВЉЕ ЈЕ ГОРЕ). Отуда се и биљке уопште, а посебно оне које се издвајају висином, усправним растом, виталношћу и дуговечношћу доживљавају као крепка и снажна бића” (Вељковић Станковић 2018: 195–196).

два из урбаног), сматрамо оправданим оба тумачења. У значењу шешира овим метафоричним називом за девојчицу наглашени су естетски и етички параметри концептуализације ЖЕНЕ 'лепота' и 'отменост', што је иманентно стереотипној оцени жене у српској језичкој слици света.¹⁰ У значењу другог одевног предмета клобук пак има значење невестинске капе, односно невестинског венца,¹¹ па је избор печурке као „изворног домена” у метафоричном називу младе и мале женске особе у пиротском говору мотивисан и жељом за њеном иницијацијом, што је несумњиво детерминисано и еротском симболиком коју ова биљка има у словенском свету (СД 1995–2012 s.v. *џрибы*).

Превага лаудатива који реферишу на дечака, укључујући и адолесцента (13), у односу на оне који реферишу на девојчицу (4), као и благонаклон однос према несташлуку само када су у питању мушка деца, илуструје патријархалну гендерну диференцијацију полова, са повлашћеним статусом мушког детета.

3.2. Лаудативи чији је денотат човек као друштвено биће – представник социјалног/материјалног статуса, носилац неког занимања или репрезентант одређеног занимања на друштвеној лествици – представљају другу по бројности тематску скупину, коју чине 94 јединице (37,9%). Класификовали смо их с обзиром на типове мотивације за лаудативну номинацију човека, издвојивши тако четири групе назива, којима се именују следеће особе:

1) онај који има велико имање или новац, богаташ; власник, сопственик, газда:

џаздалија 'газда, имућан човек, велики сточар', *џаздаш* / *џолемџ* 'богаташ', *џолемаш* 'богат и моћан човек';

¹⁰ Истраживањем аугментације и деминуције у савременом српском језику В. Јовановић долази до закључка који су параметри релевантни за концепт МУШКАРЦА и ЖЕНЕ. За МУШКАРЦА су то физички и психички: 'велики', 'снажан', 'јак' односно 'храбар', 'одважан', 'издржљив', док су за жену релевантни естетски и етички параметри: 'лепота', 'нежност' и 'чедност' (Јовановић В. 2010: 114).

¹¹ У раду *Из обичајене младине капе у Србији* Никола Зега (Зега 1926: 68–75) наводи неколико врста капа које су носиле младе (*смиљевац*, од којих су постали: *џарџош*, *роџа*, *оврљина* – *ашањка*, *конђе* и др.) (Зега 1926: 69). О венцу на глави приликом венчања као обавезном делу свадбеног ритуала код хришћана, а који је наслеђен из античког периода, говори и Ана Фотић (Фотић 2017: 186), истичући да је од венчаног венца настала невестина свечана капа – *венац* (*смиљевац*, *џерјаница*, *коња*, *меџа*), уз додавање накита (Фотић 2017: 188).

2) представник друштвеног сталежа, носилац одређеног статуса и репрезентант материјалног статуса:

- представник власти; угледна личност:

џлава 'представник; моћник', *џолема џлава* 'важна личност', *џолемџи* 'представник власти, моћник; угледна личност', *еснав-човек* 'цењен и угледан грађанин', *еснавлија* 'угледан грађанин';

3) представник занимања; вршилац неке друштвене радње:

овча мајћа 'одличан овчар коме и туђе овце радо прилазе', *овчарко* 'овчар', *џрвуљак* / *џрвораише* / *џрвуџљак* шаљ. 'првак, ученик првог разреда основне школе', *џредачка* 'женска особа која лепо и брзо преде', *чаршилија* 'угледан трговац или занатлија из чаршије'; *дудуле* 'невеста у обреду додолица, главна додолица', *џејеруџа* / *џијеруџа* / *џрејеруџа* 'главна додола у групи при извођењу додолских обичаја'¹²;

4) чланови уже и шире породице:

- мајка и свекрва:

мале само у вокативу 'хип. од мајка', *мама* 'мајка', *мамка* 'хип. од мама', *нана* 1. 'мајка'; 2. 'свекрва', *нанчица* 'хип. од нана (мајка)', *нанка* 'хип. од нана (1)';

- баба и деда:

бабица / *бајка* / *бајче* / *бајчица* 'дем. и хип. од баба'; *нана* / *нанка* / *нанчица* 'бака', *дејко* 'хип. од деда';

- син и кћерка:

синьк 'дем. и хип. од син', *черчица* 'дем. и хип. од черка';

- брат и сестра:

браља рет. и најчешће у вокативу 'брат', *брајле* 'дем. и хип. од брат', *брајљк* 'хип. од брат', *баја* / *бајџа* 'нешто старији брат или блиски рођак', *бајко* 'хип. од бата', *браца* / *нанка* 'старији брат'; *сеја* 'сестра', *кака* арх. рет. 'старија сестра',

¹² За учесницу у додолском обреду у пиротском говору постоје и називи *додолица* и *дудулејка/дудулејћа*. Сматрамо да именица *дудуле* има експресивну тоналност. Позитивно аксиолошко-емотивно значење уноси суфикс *-е*, помоћу кога је дата лексема изведена, означавајући додолу која у обреду има примарну улогу, због чега се према њој негује осећање симпатије. Именице *џејеруџа*, *џијеруџа* и *џрејеруџа*, чије је примарна семантичка реализација 'лептир *Lepidoptera* (углавном дневни, понегде и ноћни)', значење које реферише на главну додолу развиле су метафоризацијом.

сесѝрица 'дем. и хип. од сестра', *сека* 'старија сестра';

- унук и унука:

унученце 'дем. и хип. од унуче', *унучица* 'дем. и хип. од унука',
унучка 'дем. и хип. од унука';

- брачни друг:

залчак 'брачни друг', *војно* 1. прип. 'младожења'; 2. песн. 'муж', *дилбер* шаљ. 'супруг', *домаћин* 'супруг', *либе* песн. 'љуба'; *домаћица* 'супруга', *женица* / *женичка* 'дем. и хип. од жена, супруга', *љубе* рет. песн. 'супруга, љуба', *млаѝка* 'дем. од млада, невеста', *невесѝа* шаљ. 'супруга', *неја* / *нејћа* / *невесѝица* 'дем. и хип. од невеста, млада', *невесѝѝ* рет. шаљ. 'снажна и лепа невеста';

- чланови шире фамилије:

дада / *дода* 'старија сестра, снаха, заова, јетрва', *даѝка* / *доѝка* 'хип. од дада / дода';

снашка 1. 'снаха';

ѝолуб / *убавенко* 'име од миља које невеста даје млађем деверу',
ѝолуѝче 'име од миља које невеста даје најмлађем деверу';

ѝисарка / *сека* / *сесѝрица* 'име од миља које невеста даје једној од заова', *сеја* 'старија заова или старија снаха', *ѝолемица* 'реч којом млађа снаха ословљава старију снаху, јетрву или заову',
јабалка / *јабалчица* 'име од миља за млађу заову', *ѝолубица* / *ћѝѝица* 'име од миља које невеста даје млађој заови', *луѝка* 'име од миља које невеста даје најмлађој заови';

мама 'најстарија стрина у породичној задрузи', *нанка* 'друга стрина по старости', *сѝара* *мама* / *нана* / *мајћа* 'жена најстаријег стрица', *сѝринка* хип. '(млађа) стрина';

баја / *баѝа* 'зет; девер; шурак', *браца* 'девер', *шура* 'женин брат, шурак', *бајћа* / *баћа* 'стриц, брат, девер и сл.', *чичко* 'хип. од чича, стрико'; *ѝеѝе* само у вокативу 'тетка', *ѝеѝчица* 'дем. и хип. од тетка', *ѝријанка*, *ѝријашка* 'прија (по женидби или удадби)'; *родица* '(драги) рођак';

5) чланови шире друштвене заједнице:

баја / *баѝа* / *бајћа* / *баћа* 'старији мушакарац', *ѝембе-баѝи* прип. вок. 'лепи господине'¹³; *дода* 'старија женска особа', *доѝка* 'хип. од дода', *сѝрина* 'свака старија жена изван рода';

¹³ Пример је из Пирота и гласи: У причуту му каже пембе-баѝи, уважава га.

Са становишта материјалног статуса, лаудативни називи за богата лица сведоче да пиротско, као и српско друштво уопште, богатство и висок материјални статус вреднује позитивно.¹⁴

Са аспекта вредновања жене пак, ни у пиротском крају, као ни у урбаном српском друштву, социолошки параметри попут занимања и друштвеног положаја нису од пресудног значаја у српској језичкој слици стварности, јер одговарајуће називе имају само мушка лица (Јовановић Ј. 2018: 615).

Лаудативи који се тичу занимања указују да се као успешне оцењују особе које се баве уобичајеним пословима у пиротском крају: пољопривредним и сточарским (овчарским) послом, предењем и ткањем.¹⁵ Позитивна оцена може бити мотивисана лаудативним односом према деци која иду у школу, посебно оној која полазе у школу (нпр: *ѝрвуљак* / *ѝрвораише* / *ѝрвуѝљак*), или пак лаудативним називом може сугерисати симпатију према конкретном појединцу као представнику одређеног посла, при чему се наглашава да га добро, посвећено обавља (*овча мајћа*, *ѝредачка*, *чаршилија*) или је главни у том послу (*дудуле*). У социјалној хијерархији угледним грађанином сматра се онај који стиче новац трговиним и занатством (*еснав-човек*, *еснавлија*, *чаршилија*), а угледним сеоским човеком – онај који има много стоке (*џаздалија*), што говори који су послови прибављали мушкарцима друштвени статус.

Мозаик дијалекатске језичке слике друштвених односа у пиротском крају сведочи да се вреднује женска особа која је управо ушла у брак (*млаѝка*, *невесѝица*), а неговање форме учтивости

¹⁴ На основу постојања пејоративних јединица типа: *банкроѝуша*, *безбанкић*, *бескаѝчина*, *џолаћ*, *џуланфер*, као и *кешован*, *ловаѝор* итд, Ј. Јовановић закључује да српско друштво сматра непожељним упадљиво сиромаштво и низак материјални статус, али да, исто тако, као непожељну појаву доживљава и прекомерно богатство, односно тежњу ка припадности високим сталежима, јер се обе појаве сматрају одступањем од мере (исп. Јовановић Ј. 2018: 619). Сматрамо да је то обележје и пиротске дијалекатске језичке слике света, што потврђују пејоративи типа: *џоладија* 'сиротиња' и *заламач* 'особа безобзирна у ширењу поседа и стицању богатства'.

¹⁵ У монографији посвећеној Великом Јовановцу, селу у горњем Понишављу које је од Пирота удаљено око осам километара, Божићар Ј. Здравковић каже да се становништво бави ратарством, повртарством, воћарством, виноградарством, узгајањем индустријског биља, сточарством (и то нарочито узгајањем оваца, свиња, коза и живине), занатством и печалбарством (Здравковић 1976: 35–52). Иако не наводи ткачки посао, општепозната је чињеница да се пиротски крај истиче нарочито квалитетном израдом ћилима.

при обраћању (*џембе-баши*) доказ је пристojности дате језичке заједнице.

Неговање и очување бројних лаудатива за сроднике и чланове шире породичне заједнице, међу њима оних које упућују млађи старијима (брату, сестри, снахи, заови, јетрви) и које упућује снаха у кући (заови, јетрви, деверу), а који указују на некадашњу сложеност релација у породици и широј заједници (Карановић 2019: 20), говори о поштовању породице и неговању традиционалног, патријархалног морала.¹⁶

Изразак из оквира овог морала тиче се стереотипизације полова. Она се огледа у неким називима за брачног друга који указују на слободније исказивање сексуалности у брачним односима. Код именице *залчак*, чије је примарно значење '(мали) залогаш; (већа) мрвица хране (хлеба, сира, меса)' (Златковић 2014 s.v. *залчак*), метафоричка асоцијација је заснована на концептуализацији СЕКСА КАО КОНЗУМАЦИЈЕ, ЖУДЊЕ/ПОЖУДЕ КАО ГЛАДИ (Lakoff et al. 1991: 162), односно ОБЈЕКТА ЖУДЊЕ КАО ХРАНЕ (Lakoff 1987: 409–410). То важи и за српску језичку слику света, што се очитује у жаргонском именовану жене *бомбоном*, *колачићем*, *мињончићем*, уопште *џарчејом*, *комадом* који се може пробати и конзумирати, где сема квантитета, придружена основи са значењем 'укусно', 'пожељно за конзумирање' утиче на промоцију квалитета (Вељковић Станковић 2018: 240). Док се у српском жаргону називима који примарно означавају храну именује жена као сексуални објекат, и то на погрдан начин (Јовановић Ј. 2018: 48), у пиротском говору се тако може именовати и мушкарац, али на позитиван, шаљив начин, што илуструје пример из Паклештице: Он ми је први залчак, њег че си волим (Златковић 2014 s.v. *залчак*). Ипак, таква употреба ове именице је заснована на чињеници да је реч о брачном другу, дакле партнеру у друштвено прихваћеној вези, па се изношење позитивног става према супругу поима и као израз љубави према њему. Такву представу потврђује и именица *дилбер*, са примером из Раснице Ене га мој дилбер, за туја слику сам се оженила (Златковић 2014 s.v. *дилбер*), што говори да се позитивно вреднује вољени мушкарац, који метонимијски означава супруга.

3.3. Лаудативни називи за човека мотивисани његовом физичком (спољашњом) карактеристиком по бројности чине четврту групу, са 46 јединица (18,54%), разврстаних у пет група.

¹⁶ Према Б. Здравковићу, породичне задруге у Великом Јовановцу су постојале негде до 1870. године (Здравковић 1976: 30).

Пошто се сфера 'младост' преклапа са сферама 'лепота' и 'физичка снага' (в. т. 3.1), нешто мање од пола броја јединица из ове групе (њих 21) припада и групи назива за особе одређеног старосног доба.

Лаудативно се именују:

1) лепа особа; особа са лепим делом тела:

вилдисџа девојка 'висока, витка и лепа девојка', *ждробица* 'снажна, лепа и пожељна млада жена', *женџ* 'врло лепа, снажна и пожељна млада жена', *свончарица/звончарица* 'најлепша девојка или млада жена у селу', *злаџка* 2. 'лепо и мило женско чељаде'; 3. 'драгана; лепотица', *злаџица* 'дем. и хип. од златка (2)', *лалка* 'лепа и млада женска особа', *невесџ* рет. шаљ. 'снажна и лепа невеста; снажна и пожељна млада жена', *џурка* 'лепа и млада девојка', *џурченце/џурчица* 'дем. и хип. од пупурка', *цветуља* 'девојчица која се развија и израста у лепу девојку', *вилдан бојлија* 'млад, висок и леп момак', *ђидија м/ж/с* 'млада, снажна и лепа особа', *ђидиче* 'дем. и хип. од џидија', *ђоџоз* 'леп човек', *убавенко* 'леп човек, лепотан'; *џаља* шаљ. 'црнпураст мушкарац', *мусџаклија* 'мушкарац са лепим брковима', *џлавуш* 'леп мушкарац светлијег тена и плаве косе', *црвенко / црвеничко* 'румен и леп мушкарац', *ваклушана* '(лепа) девојка са црним обрвама', *црнка* 'лепа жена црне пути или јако црне косе';

2) физички развијена особа:

бајћа / баћа 'јак човек, људина', *бојлија* 'висок, стасит човек', *вилдан бојлија* 'млад, висок и леп момак', *делија м/ж* 'јунак; одрасла особа у пуној снази', *ђидија м/ж/с* 1. 'веома крупна и снажна особа'; 2. 'млада, снажна и лепа особа', *ђидиче* 'дем. и хип. од џидија (2)'; *роџалија / мужаџа / мужсеџа* аугм. 'велик и снажан мушкарац',¹⁷ *мужџк* 'дем. од муж, снажан

¹⁷ Д. Златковић наводи дате именице без квалификатора „пеј.". Примери који илуструју њихово значење не указују на негативну номинацију: Он беше рота-лија, голем и јак човек, па смо га звали Рота (Сопот, Пирот); Деда беше мужага голема (Војнеговац); Мужетађе ко врлине големи (Завидинце код Бабушнице). Пејоративно значење уочљиво је код именица *мужсеџерина* 'велик и снажан мушкарац' и *рмбалија/рмџалија* 'висок и снажан човек, грмаљ': Голема муже-терина, дористрашна; земља се тресе када пројде (Трњана, Држина); Рмбалија је који је дебел и грозан, ама голем и јак, и може све да подигне, понесе и уработи (Пирот); Деда му беше рмпалија, човечина дористрашна (Градиште, Пирот). То несумњиво потврђује амбивалентан однос према изузетно разви-

мушкарац', *сиров муж* 'млад и јак мушкарац', *склада* 'стасит и висок мушкарац, лепе спољашности'; *бојлика* 'висока, стасита жена', *жоребица* 'снажна, лепа и пожељна млада жена', *женџ* 'врло лепа, снажна и пожељна млада жена', *невесџь* рет. шалъ. 'снажна и лепа невеста; снажна и пожељна млада жена';

3) темпераментна, живахна особа:

виривейџар 'врло живахан, вредан', *вриџуна* / *вриџунка* / *вриџало* / *вриџна* 'окретна и вредна жена';

4) жена са јаким либидом:

џоречка жена 'ватрена жена';

5) пожељна жена:

друсна, женче 'млада и пожељна жена', *женџ* 'врло лепа, снажна и пожељна млада жена', *невесџь* 'снажна и пожељна млада жена';

6) *човечек* 'дем. и хип. од човек, мушкарац ситнијег раста', *сџарчак/сџарчек* 'дем. и хип. од старац, живахан и добар старац нискога раста'.

Лепе особе у пиротском крају се именују на основу општег утиска (нпр. *џоџоз*, *убавенко*) или на основу неке конкретне особине, као што је нпр. боја косе и/или лица (*џаља*, *џлавуш*, *џрнка*; *џрвенџула* и *џрвенко* / *џрвенишко*), код мушкараца лепа бркови (*мусџаклија*), а код жене танак струк (*сџруклија*) и наглашене обрве (*ваклушана*). Притом, позитивно именовање на основу црвене боје лица мотивисано је традиционалним доживљајем румене особе као здраве.

Метафорични називи за лепу жену *звончарица/звончарица*, *жоребица*, *џуџурка* / *џуџурченце* / *џуџурчица* и *џрвенџула*, чија су примарна значења 'најлепша овца, ређе коза, која носи звоно или клепетушу и предводи стадо', 'млада кобила' односно 'пупољак' и 'ружа', пружају још три потврде да се жена доводи у везу са

јеном и снажном мушкарацу. Такав однос одражен је нпр. и у употреби именица *бојлија* 'насилник; онај који се радо туче' и *вилдан бојлија* 'млад, висок и леп момак' (Златковић 2017 s.v. *бојлија*, *вилдан бојлија*). У *Речнику САНУ* налазимо следећа значења именице *бојлија*: м и ж (тур. *boylu*) покр. 1. 'стасита особа' (са потврдом из народне песме која садржи синтагму *вилдан бојлија*); 2. (у придевској служби) 'стасит, високог раста' (са потврдом из збирке речи из Пирота и Призрена) (РСАНУ s.v. *бојлија*!).

биљком и животињом,¹⁸ а афирмативан однос према жени са јаким либидом – да се позитивно доживљава сексуално моћна жена.

Доживљај крупне и снажне жене као физички пожељне оличен је у именицама *жоребица* и *друсна*, од којих друга примарно означава дебелу жену са добро развијеном задњицом, што се негативно вреднује (Златковић 2014 s.v. *друсна*).¹⁹ Лаудативно значење, које је секундарно развила ова именица, сугерише да и пиротски језички говорник, као и српски уопште, задњицу сматра пожељним стереотипом женствености (Ристић 2004: 91). Исто тако, и пиротски језички говорник крупну грађу и снагу ждребице доводи у везу са „физичким здрављем, једрошћу и енергијом, чиме се конституише и позитивна колективна експресија према тим животињама” (исп. Новокмет 2020: 183).

Физичка снага се сматра позитивном особином код особа оба пола, између осталих и код жене (*жоребица*, *женџи*, *невесџи*). Ипак, она се као таква перципира првенствено код мушкарца, што показује превага лаудативних назива за одговарајућу мушку особу (*бајћа* / *баћа*, *бојлија*, *делија*, *ђидија*, *муџаџа*, *муџеџаџа*, *муџџк*, *сиров муж*). Употреба именица *склада*, чије је основно значење ’право и високо дрво’, *вилдан-бојлија*²⁰, *бојлија*, *бојлика* и *сџуруклија* потврђује да су за пријатну спољашњост и код жене и код мушкарца релевантни стас, танак струк и висок раст, док су хипокористични називи за мушкарца ниског раста одраз симпатије говорне заједнице према малим, неразвијеним бићима.

На основу наведених података, долазимо до приближно истог закључка до кога су Ј. Јовановић и В. Јовановић дошли анализом пејоратива, односно деминутива и аугментатива у српском језику. Наиме, када је реч о вредновању мушкарца и жене на основу физичког. изгледа да „српска друштвено-језичка заједница изрази-

¹⁸ Исп. и израз *вилдисџа девојка*, у коме се жена доводи у везу са биљком. Златковићев речник, одакле је ексцерпиран овај израз, не бележи дати придев (као ни Речник САНУ), али у *Речнику љовора Лужнице* (Ћирић 2018) налазимо *вилдес*, *-џа*, *-џо* ’витака, танак’.

¹⁹ Н. Живковић наводи овај назив само у пејоративном значењу: „дебела и незграпна, а немарна и алкава жена” (Живковић 1987 s.v. *друсна*). И у косовско-метохијском говору *друсла* означава крупну, једру, а незграпну жену или девојку (исп. Драгићевић 2018: 164).

²⁰ У Речнику САНУ *видан-бојлија* се описује као двородна именица са квалификатором „дијал.” и у значењу ’младић или девојка висока раста а танка струка’, чију потврду пружа стих из народне песме и пример из збирке речи из нишког краја (РСАНУ s.v. *видан-бојлија*).

то негативно оцењује непријатан, непожељан изглед жена, док за мушкарце лепота није пресудан параметар физичког изгледа. (...) За мушкарца је, с друге стране, пожељно да буде снажан, висок и да има развијену мускулатуру” (Јовановић Ј. 2018: 621). Исто тако се негативно вреднује превише крупна / незграпна / дебела особа, затим изузетно мршава женска особа, односно мршав, телесно неразвијен, немужевно грађен мушкарац, као и мушкарац и жена ниског раста (Јовановић Ј. 2018: 621–622). Језичка слика пиротског краја одступа од стереотипа који се тиче мушке лепоте, јер немали број лаудатива који се односе на лепог мушкарца (8) сведочи да је у овом крају лепота релевантна и за пријатан изглед мушкарца.

3.4. Као и код пејорације у српском урбаном идиому (Јовановић Ј. 2018: 625), и код лаудације у пиротском говору највећи је број експресива којима се именује човек –носилац духовних особина или карактеристичног начина понашања. За такву особу у пиротском говору бележимо 100 јединица позитивне експресивне тонаности (40,48%). Притом, под духовним особинама подразумевамо све „унутрашње” особине које одређују човекову природу/личност и понашање: когнитивне (интелектуалне), моралне и конативне (Јовановић Ј. 2018: 625).

Увидом у пејоративне називе за човека као духовно биће Ј. Јовановић осветљава систем вредности савремене српске урбане културно-језичке заједнице, који се одликује следећим елементима: представници оба пола оцењују се позитивно на основу вредноће и прегалаштва, док су особине којима се они вреднују негативно глупост и непромишљеност, као и говорљивост (која се доводи у везу са две претходно наведене особине), затим злоба, рђавост, поквареност, тврдоглавост, тврдичлук, грамзивост и похлепа, дволичност, лицемерје, превртљивост, свадљивост и џангризавост, радозналост, лакомисленост, неозбиљност и неодговорност. Особине које се приписују само мушкарцима су храброст и одважност (од позитивних), те грубост и суровост, кукавичлук и слабост, бескарактерност, полтронство и одсуство части, нескромност, препотентност, хвалисавост, разметљивост, оданост пићу и осталим пороцима, као што је нпр. коцкање (од негативних). С друге стране, нарочито женама се не толерише аљкавост. Све то указује да је прототипичан човек поштен (Јовановић Ј. 2018: 624–626).

Судећи по духовним особинама које српска урбана језичка заједница оцењује као негативне, закључујемо да се еталоном сматрају следеће особине: памет и мудрост, промишљеност, искре-

ност, штедљивост, мирољубивост, озбиљност и одговорност, код жена уредност, а код мушкараца: племенитост, храброст, одлучност, карактерност, скромност и умереност у пићу. Такво стање се у свему подудара са системом вредности косовско-метохијске културно-језичке заједнице, где су се ценили људи који су вредни, умерени у јелу и пићу, вешти, спретни, окретни, и жене које су уредне, озбиљне, штедљиве, док се према несрећним женама гајило сажалење (Драгићевић 2018: 163–165).

Аналогно пејоративним називима (Јовановић Ј. 2018: 625), лаудативне називе у овој групи делимо у три подгрупе. То су: 1) лаудативи чији је денотат човек као носилац позитивне духовне особине; 2) лаудативи чији је денотат човек као репрезентант пожељног понашања, активности или навика и 3) лаудативи опште позитивне оцене личности.

1) У прву групу спадају називи за следеће особе:

- особе које поштују ред, правила кућног итд. понашања:
ѿерѿиѿлиѿа 'човек који зна за ред, који има утврђене навике',
домаћница 'вредна, уредна и поштена жена, примерна жена';
- одлучне особе:
делиѿа м/ж 'племенита и одлучна особа';
- драге, миле особе:
лајће м/ж/с само у вок. рет. 'драги', *лала* 'драга особа', *лале* 1. 'драго дете'; 2. 'драга особа', *лаленце* 1. 'беба, драго детенце'; 2. 'драга особа', *либе* 'вољена особа', *мазуљћа* 'мила особа', *меда* м/ж/с 'мили, драги', *ѿиле* 'драга млађа особа', *злаѿка* 'лепо и мило женско чељаде', *злаѿчиѿа* 'драга женска особа', *ѿаранчуѿ* 'љупко створење';
- добре, племените особе:
блаѿа дуѿа / *блаѿ зајек* / *мека дуѿа* 'добродушна особа', *медна бубиѿа* 'врло тих и питом човек', *медовина човек* 'добродушна особа благе нарави', *мелен/мелем човек* 'великодушна особа која радо теши и помаже', *делиѿа* м/ж 'племенита и одлучна особа', *сѿари ков* 'добра генерација, добар (стари) сој';
- вољени мушкарац/вољена жена:
дилбер шаљ. 'драган', *либе* песн. 'драгана; драган', *љубе* рет. песн. 'вољена жена';

- интелигентне; сналажљиве, мудре, досетљиве, спретне особе; умне, способне и доминантне жене; жене које имају укуса:

мооруша 'паметна особа, мудрица', *калавуз/ муало* 'сналажљива особа', *ѿазарлија* 'особа вешта у трговини, купопродаји', *ѿланѿија* 'особа која уме да поставља и остварује своје циљеве', *рзалија* 'прека и способна особа', *роѿалија* 'особа која незауостављиво напредује'; *женѿ* 'жена која се намеће (умом, промишљеношћу, практичношћу, заповедањем)', *знауљћа* 'женска особа која много зна и уме', *ѿилиндара/ѿилинѿара* 'досетљива и духовита особа', *ѿумарѿика* 'вредна, умешна и самопоуздана жена'; *ѿробирѿика* 'жена која има укуса';

- особе које добро обављају свој посао, које су успешне у свом послу:

мераклија 'мајстор у свом послу; особа којој изабрани посао иде лако од руке', *ѿеѿичар* 'одличан ученик, одликаш';

- вредне и креативне особе; вредне жене:

оѿечак 'мршава али жилава и вредна особа'; *виривеѿар* 'врло живахан, вредан', *врѿуна / врѿунка / врѿкало / врѿна* 'окретна и вредна жена', *женче* 'мала и вредна жена', *срѿика* 'вредна жена, вредница';

- храбре особе:

ѿелија м/ж 'јунак', *ѿилиманаѿ* 'јуначина, херој'; *ѿиѿија* м/ж/с 1. 'јунак; хајдук'; 3. 'храбра и душевна особа';

- речите особе:

зборѿија 'особа која лепо прича; приповедач', *ѿилинѿара* 'особа која зна да приповеда о свему и свачему', *ораѿиѿија*²¹

²¹ Разматрајући изведенице хибридног образовања са суфиксом *-ѿија*, код којих је дошло до „специфичне, семантичке контаминације између оних нетурских основа које су склоне категорији адјективних значења (карактерна, духовна особина, навика, склоност, предодређеност) и турског суфикса са основним значењем вршиоца радње”, Првослав Радић запажа да су оваква образовања „у одређеној мери подлегла једној врсти стилско-семантичке надградње, често значећи особу која нешто добро / пуно ради, која је у нечему врло добра, вешта, која се нечим истиче, па тако и поседује неку особину до (пре)засићења, при чему се ова значења развијају и у афирмативном и у пејоративном смеру. Тако је овај суфикс постао једна врста стилско-семантичког интензификатора, приближавајући се типу модификационих суфикса” (Радић 2001: 23–24).

'говорљив мушкарац', *речлија* м/ж 'особа која са лакоћом каже шта жели', *речлика* 'женска особа која са лакоћом каже шта жели';

- дружељубива особа:

лавџија;

- дарежљиве особе:

ѿодавушка 'дарежљива, великодушна особа';

- мушкарац слободног сексуалног понашања:

баџа / *баџанак* / *баџенак* шаљ. 'један од двојице или више љубавника исте жене';

- пријатељ:

ѿријаѿѿељѿѿино 'вок. од пријатељ; шаљ. пријатељу, стари друже'.

2) Лаудативи чији је денотат човек као репрезентант пожељног понашања, активности или навика упућују на следеће особе:

- особа коју прати срећа и која доноси срећу другима:

кѿсмейѿлија 'особа којој је наклоњена судбина, срећник', *срећалија* 1. 'особа која доноси срећу другима'; 2. 'срећник, онај коме све полази за руком', *среѿлија/срећлија* 'особа која доноси срећу другима';

- особа која брине о домаћинству; штедљива особа:

ижедомник 'онај који брине о кући, добар домаћин', *ижедомница/ижедомница* 'она која је вешта кућним пословима, добра домаћица'; *ѿѿарѿија* 'штедиша, штедљива особа', *ѿѿарѿика* 'штедљива жена'²²;

- особа склона телесним и другим уживањима:

мезейѿлија 'онај који дуго и са уживањем мезети уз ракију', *мераклија* 'особа од укуса која воли да ужива у нечему (храна, љубав, рад, посед, стока, разговор)', *ћевлија* 'који је расположен, весео, мало при пићу';

- особа која воли шалу, која се радо шали; особа која прави несташлуке:

²² Бројни пејоративи којима се именују претерано штедљиве особе, односно тврдичлук (нпр: *јаѿурида*, *скрчна*, *скрчник*, *скуѿ*, *сѿѿѿѿса*, *сѿѿѿѿскавка круша*, *сѿѿѿѿскољ*, *сѿѿѿѿсоча*, *ѿѿѿѿјар*; *ѿѿѿѿљк*) доводе у питање стереотип о Пироћанцима као људима са датом особином.

шалџија / *шеџобијан* / *шеџобијандер* / *шеџобијандра* / *шеџобијац* 'шалџивац, шалџивџија', *шалџика* / *шеџобијанка* 'жена шалџивџија'; *ешек* 'враголаст човек';

- физички активна особа (она која лепо игра):

иџраорац / *иџроорац* / *иџроорица* 'играч у колу који радо и лепо игра', *иџраорка* / *иџроорка* 'женска особа која добро игра', *лакоорац* 'онај који лако игра у колу', *лакоорка* 'она која лако игра у колу', *најоница* / *најојоница* 'особа која одлично игра у колу';

- особа која лепо пева:

јесмојојац/*јеснојојац* / *јеснојојко* 'онај који лепо и радо пева', *јесмојојка*/*јесмојојћа*/*јеснојојћа* 'она која лепо и радо пева';

- особа која теши:

мазнуљћа 'особа која уме речима да ублажи нечију бригу';

- особа склона мажењу, која воли да се мази:

мазнуљћа 'размажено и умиљато дете', *мазуљћа* / *јомазнуљћа* 'маза, која воли да се мази';

- несташно дете:

маљуган / *маљурко* / *маљурчак* / *џемил* шалџ. 'дечак, несташко'.

3) Од лаудатива опште позитивне оцене личности издвајамо један израз и он се односи на особе које се одликују вредностима:

неизмерен човек 'особа непроцењиве вредности; изузетна особа (по вредности, карактеру, способностима)', *сџарчак*/*сџарчек*' дем. и хип. од старац, живахан и добар старац нискога раста'.

Слика коју смо ми добили указује на то да систем вредности пиротске језичке заједнице не одступа битно од система вредности српске урбане и косовско-метохијске језичке заједнице. Специфичности у животу људи у овом ареалу које откривају лаудативитиче су следећег: као прво, у пиротској друштвено-језичкој заједници код представника оба пола позитивно се оцењују још и таленат за песму и игру (*иџроорац*, *лакоорац*; *јесмојојка*), склоност ка шали (*шалџија*) и умереним уживањима – како телесним – храни и пићу (*мезејлија*, *ћевлија*), тако и духовним – љубави, раду, разговору (*мераклија*). Позитиван однос се негује и према детету које полази у школу, јер је тај чин показатељ достизања степена његове

зрелости (*ѿрвуљак / ѿрвораише / ѿрвуѿљак*), као и према детету које у образовном систему показује одличне резултате (*ѿеѿиичар*). Остале позитивне особине које пиротски језички говорник примећује су: знање и сналажљивост (*знауљћа, калавуз*), досетљивост (*ѿилиндара/ѿилинѿара*), вештина у обављању посла (*ѿазарлија*), дарежљивост (*ѿодавушка*), пријатељски однос (*ѿријаѿељшиѿина*), способност да се друга особа утеши (*мазнуљћа*), да се учини добро другима (*срећалија*), дружељубивост (*лавѿија*), речитост (*речлија, речлика, ораѿија*), као и жеља за љубављу (*мазуљћа / ѿомазнуљћа*). Уопште, у пиротском крају се са симпатијама гледа на човека који има среће (*кѿсмейѿлија, срећалија*).

Мали раст жене у пиротском крају има амбивалентну вредност: негативну када је реч о жени као физичком бићу,²³ а позитивну када је реч о њој као друштвеном бићу (домаћици), будући да се женска вредноћа доводи у везу са женским малим растом (*оѿечак, женче*).²⁴ Предусловом за вредноћу жене, али и мушкарца сматра се и динамичност, окретност (*вриѿуна / вриѿунка / вриѿало / вриѿна; вириѿеѿар*), што је код жена иманентно особама ситније грађе.

Пејоративи у српском језику урбаног идиома из сфере 'сексуалност' који се односе на промискуитетног мушкарца сведоче да се „изражена мушка сексуалност у лексичком систему региструје, оцењује као нешто што излази из оквира патријархалног морала, али се ипак не третира као изразито негативна особина” (Јовановић Ј. 2018: 302). Шаљиви називи за таквог мушкарца у пиротском говору (*баѿа / баѿанак / баѿенак*) потврђују дату констатацију, али, истовремено, с тачке гледишта мушких актера, сугеришу и благу иронијску дистанцу према женском промискуитету. Наиме, дати називи реферишу на специфичну особу ('један од двојице или више љубавника исте жене'). Њу карактерише социјални инцест, на шта алудира примарно значење датих именица ('пашеног').²⁵

²³ То илуструје пример из Покровеника уз именицу *женичка* 'мршава жена ситнога раста' Женичката му ситачка, ама вредна и добро срце има (Златковић 2014 s.v. *женичка*).

²⁴ Слично је у косовско-метохијској области, где се лењост жене доводи у везу са њеном гојазношћу (исп. Драгићевић 2018: 165).

²⁵ У српској традиционалној култури сексуално хипертрофирана и промискуитетна жена се не мора вредновати негативно. На такву жену се, ипак, благонаклоно гледа само ако је она мајка, о чему нпр. говоре песма бр. 28 из Ерлангенског рукописа из 1925. г:

„Казуј, чедо, тко ти је мати,
Тко ти је мати, тко л' ти [је] отац?”

Бележимо још неке разлике између елемената дијалекатске језичке слике човека у пиротском крају добијених на основу лаудативних назива за особу, с једне стране, и језичке слике света српског урбаног човека, добијених на основу одговарајућих деминутивних и аугментативних назива. Те разлике се огледају у гендерној стереотипизацији. И у пиротском крају, као у српском урбаном друштву (в. т. 3.1), лепа жена се доживљава као драга и мила (*злајка*), а крупан и снажан мушкарац као храбар и одлучан, али и моралан – душеван, племенит (*делија, ђидија*).

У српском урбаном друштву мушкарцу примарно припада социолошка улога (Јовановић В. 2010: 114). У пиротском друштву и жена може имати ту улогу, што илуструје именица *женџи*, код које се сема 'снага' са физичке преноси и на менталну, психичку раван, чиме се развија значење 'жена која се намеће (умом, промишљеношћу, практичношћу, заповедањем)', што је илустровано примером из Крупца и Темске Женџи је жена која умеје да заповеда и коју сви морају да слушају (Златковић 2014 s.v. *женџи*).

Шалјиво значење речи *џријајџељџиџина*, која се употребљава само у обраћању, дакле у циљу појачавања илокутивне снаге исказа, резултат је хибридног укрштања основе са ознаком позитивног и суфикса са аугментативно-пејоративним значењем, док је шалјив назив за сналажљиву особу *калавуз*, чије је примарно значење 'кључ који отвара сваку браву', заснован на довођењу такве особе у везу са културним артефактом.

4. Разврставајући лексику и синтагматске изразе лаудативног значења којима се у пиротском говору именује и квалификује човек у четири најшире лексичко-семантичке групе, које чине:

1) лаудативни називи за човека на основу старосног доба (*девојченце, бабџи*);

Проговорило то мушко чедо:
 „Ти си ми, кала, рођена мајка,
 А отац ми девет поповах,
 Девет поповах, десет ђаковах,
 И протопопе из преко плота”

као и изрази из пиротског краја *Мајћа* знаје који је *башиџа* на *дејџеџо*, ам има *мајће* које ни *џова* не знају, не мож' сви да *зајамџе*; *Мајћа* је једна – *башиџа* неје важно и првог издања Вуковог *Српског рјечника*: *Дејџе се врџне на ујџа џреко Дунава, а камоли на слџу у кући* (Карановић – Јокић 2009: 64–65).

2) лаудативни називи за човека као припадника друштвеног слоја, носиоца социјалног/материјалног статуса или представника занимања (*џаздалија, сека, њрвуљак*);

3) лаудативни називи за човека као носиоца пожељне физичке особине (*лалка, њуњурка, мужаџа, убавенко*);

4) лаудативни називи за човека као носиоца позитивне духовне особине или репрезентанта пожељног понашања (*зборњија, лакорка, њењичар, баџа*), а унутар ових група на бројне подгрупе, добили смо широку палету назива, која пружа драгоцене податке о творбено-семантичким и лексичко-семантичким и когнитивним механизмима у пиротском говору, али и о култури живљења човека у овом ареалу.

Приступивши датој лексици са лингвокултуролошког аспекта, дошли смо до закључка да се систем вредности који се назире кроз дефиниције анализираних лексема у пиротском говору у великој мери подудара са системом вредности српске језичке заједнице урбаног идиома, као и са системом вредности српског руралног идиома у косовско-ресавском ареалу Косова и Метохије.

У пиротској друштвено-језичкој заједници код представника оба пола позитивно се оцењују још и: таленат за игру у колу, певање и шалу, склоност ка забави и умереним уживањима – како телесним (храни и пићу) тако и духовним (љубави, раду, разговору), знање и сналажљивост, досетљивост, вештина у обављању посла, кооперативност, дарежљивост, пријатељски однос, способност да се друга особа утеши, да се учини добро другима, склоност ка путовању, дружељубивост, речитост, као и жеља за љубављу. Уопште, у овом ареалу са симпатијама се гледа на човека који има среће. Позитиван однос се негује и према детету (уопште и према ономе које полази у школу и показује одличне резултате). Велики број лаудатива за називе сродника сведочи о очувању култа породичне заједнице и заједништва уопште. Указивање поштовања према саговорнику сведочи о пристојности човека на овом ареалу.

У пиротској културно-језичкој заједници постоји традиционално креиран образац идеалне жене и идеалног мушкараца. Такав мушкарац је леп, млад, здрав, снажан, храбар, карактеран, богат, угледан, са говорничким способностима, заснива породицу и води домаћинство, ужива у животним задовољствима, путује и успешан је. И идеална жена је лепа, млада, снажна, физички развијена, умна, практична, способна, вредна, негује домаћинство, према њој мушкарац гаји позитивна осећања. Мали раст жене у

пиротском крају има амбивалентну вредност: негативну када је реч о жени као физичком бићу, а позитивну када је реч о њој као друштвеном бићу (домаћици), јер се женска вредноћа доводи у везу са њеним малим растом. С друге стране, и крупнија жена, која се доживљава као физички пожељна, може имати позитивну вредност са друштвеног аспекта, будући да се таква жена сматра погоднијом за рађање. Такав доживљај женске грађе у складу је са традиционалним схватањем жене и њене улоге у друштвеној заједници. Уопште, стереотип жене и мушкарца у пиротској дијалекатској језичкој слици света у многим детаљима се подудара са одговарајућим стереотипом у српској језичкој слици света урбаног типа (нпр. социолошки параметри попут занимања и друштвеног положаја нису од пресудног значаја за вредновање жене јер одговарајуће називе имају само мушка лица; иако се деца оба пола позитивно вреднују, несташлук се толерише само дечацима; иако се физичка снага сматра позитивном особином код особа оба пола, она се као таква, ипак, перципира првенствено код мушкарца).

Разлике у стереотипизацији полова између ове две језичке слике стварности уочљиве су у сегменту који се тиче мушке лепоте, женске доминације и сексуалног вербалног и физичког понашања. У овом крају физичка лепота је релевантна и за пријатан изглед мушкарца, што илуструје немали број лаудатива који се односе на таквог мушкарца (8), а доминантност се и код женске особе сматра пожељеном појавом. Исто тако, и женама се толерише слободније исказивање сексуалности, као и уживање у сексуалном животу – како у браку тако и ван брака.

Литература

- Апресјан 1995: Ју. Д. Апресјан, *Инијегралноје ойисание јзыка и сисџем-ная лексикоџрафия*, Москва.
- Вељковић Станковић 2011: Д. Вељковић Станковић, *Речи субјекџивне оџене у насџави срџскоџ јзыка и књижевносџи*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Даничић 1876: Ђ. Даничић, *Облицџ срџскоџа или хрваџскоџа јзыка*, Загреб.
- Дешић 1982: М. Дешић, „Експресивна лексика у српскохрватском језику”, *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане* 11/2, Београд, 71–85.
- Драгићевић 2018: Р. Драгићевић, *Срџска лексика у џрошлосџи и данас*, Нови Сад: Матица српска.

- Ђинђић 2013: М. Ђинђић, *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*, Докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Здравковић 1976: Б. Ј. Здравковић, *Од Алачев Чивлика до Великог Јовановца*, Пирот: Музеј Понишавља.
- Зега 1926: Н. Зега. „Изобичајене младине капе у Србији”, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 1, Београд, 68–75.
- Јовановић В. 2010: В. Јовановић, *Деминутивне и аугментивне именице у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић Ј. 2018: Ј. Јовановић, *Лексика појединог значења у именовању човека у српском језику*, Докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Карановић – Јокић 2009: З. Карановић и Ј. Јокић, *Смеховно и еројско у српској народној култури и поезији*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Карановић 2019: З. Карановић, *Вуков речник и српска култура: књига о заборављеним свејовима*, Београд: Вукова задужбина – Пожега: Свитац.
- Караулов 1989: Ю. Н. Караулов, Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения, *Язык и личность*, Москва, 3–8.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи. Први део. Слањање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска.
- Клајн – Шипка 2012: И. Клајн и М. Шипка, *Велики речник сираних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Крылова 2009: О. Н. Крылова, *Пейоративные номинации лица в гендерном аспекте (на материале немецкого языка)*, Дисертација на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва: Московский педагогический государственный университет.
- Новокмет 2020: С. Новокмет, *Називи животиња у српском језику: семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радић 2001: П. Радић, *Турски суфикси у српском језику са освртом на ситање у македонском и буџарском*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ратковић 2012а: Д. Ратковић, „Речи са интерфиксом -и- у српском језику са творбено-семантичког аспекта”, *Српски језик* XVII/1, Београд, 293–303.

- Ратковић 2012б: Д. Ратковић, „Лексичко-семантичке и стилске одлике императивних сложеница у српском језику”, *Наш језик* XLIII/1–2, Београд, 15–28.
- Ристић 2004: С. Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- СД 1995–2012: *Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5-тих томах*. (под общей ред. Н.И. Толстого). Москва: Институт славяноведения.
- Стевановић 1970: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма) I*. Увод. Фонетика. Морфологија, Београд: Научна књига.
- Телия 1986: В. Н. Телия, *Конноязычный аспект семантики номинативных единиц*, Москва: Наука.
- Тирић 2018: Љ. Тирић, „Речник говора Лужнице”, *Српски дијалектолошки зборник* LXV/2, Београд, 1–1166.
- Фотић 2017: А. Фотић, „Дериват обичаја веридбе и венчања из античког периода који су уткани у хришћанску праксу и утицај на изглед свадбеног костима Срба”, *Српска теологија данас* 8, Београд, 183–196.

- Babić 1991: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Nacrt za gramatiku, drugo izdanje, Zagreb: Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
- Lakoff 1987: G. Lakoff, *Woman, fire and dangerous things*, Chicago: University of Chicago press.
- Lakoff et al. 1991: G. Lakoff, J. Espenson, A. Schwartz, *Master Metaphor List*, Berkley, University of California.
- Maretić 1963: T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Ratković 2016: D. Ratković, „Derywaty z interfiksem -i- / -i/y- oraz pierwszym członem czasownikowym w języku serbskim, rosyjskim oraz polskim”, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. T. 51, Warszawa, 168–191.

Извори

- Живковић 1987: Н. Живковић, *Речник њиројског говора*, Пирот: Музеј Понишавља.
- Златковић 2014: Д. Златковић, *Речник њиројског говора* 1–2, Београд: Службени гласник.
- Златковић 2017: Д. Златковић, „Допуна Речнику пиротског говора”, *Српски дијалектолошки зборник LXIV*, Београд, 603–993.

Dragana M. Ratković

LEXIS OF LAUDATORY MEANING IN DENOTING MAN
IN THE PIROT DIALECT
(LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECT)

S u m m a r y

The subject of this paper are nouns and noun phrases of laudatory meaning used to denote and qualify man in the Pirot dialect. These include the nominative units with the positive expressive tonality whose semantic field contains not only the denotative but also the connotative content involving evaluative, expressive and emotive semes. The positive connotation can be hypocoristic, affirmative or humorous, while the emotive tone can express affection, devotion, respect or admiration. The term laudative is used as a unit of laudatory meaning. As far as we are informed, this term has not been used in the field of linguistics thus far, and it has been introduced in the paper as analogous to the term pejorative. The research has been conducted using the corpus of 174 such units, excerpted from two dictionaries of the Pirot dialect written by Novica Živković (1987) and Dragoljub Zlatković (2014). The paper analyzes nouns and noun phrases of laudatory meaning denoting man from the point of view of linguoculturology. This approach has two objectives. The first objective is to determine which characteristics (physical and spiritual) are denoted as positive in the area of Pirot, i.e. which value system a speaker of the Pirot dialect relies on when expressing a complimentary and affirmative relationship towards man. This process helps to reconstruct certain elements of the linguistic picture of the world in the Serbian language dialect. The second objective is to compare the obtained conclusions with the corresponding conclusions regarding the value system of 1) a speaker of the Serbian urban idiom, obtained in the previous research on the lexis of subjective evaluation in the modern Serbian language and 2) a speaker of the Serbian rural idiom, obtained by the linguoculturological analysis of the Serbian dialect lexis. This process will indicate the similarities and differences between the urban speaker and the rural speaker of the Serbian language within the specific area.

Keywords: linguoculturology, lexeme, syntagmatic phrase, laudatory meaning, laudative, positive evaluation, connotation, expressiveness